

Лекція 9.

Тема: Специфіка американського культурного регіону.

1. Тольтеки. Особливості мистецтва ацтеків.
2. Досягнення цивілізації інків.

Література:

- 1) Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури: Навчальний посібник / В.С. Полікарпов. – К.: Знання, 2006, с. 155 – 170;
- 2) Масол Л.М. Мистецтво (рівень стандарту, профільний рівень): підручник для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти / Л.М. Масол. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2018, с. 14 - 18;
- 3) Назаренко Н.В., Чен Н.В., Севастьянова Д.О. Мистецтво (рівень стандарту та профільний рівень): підручник для 10 – 11 класів закладів загальної середньої освіти / Н.В. Назаренко, Н.В.Чен, Д.О.Севастьянова. – К, 2018, с. 57-61;
- 4) Мистецтво (рівень стандарту, профільний рівень): підруч. для 10 (11) кл. закл. загал. серед. освіти / О.А. Комаровська, С.А. Нічкало, І.В. Руденко. – Харків: Вид-во «Ранок», 2018, с. 31-37.

1. Тольтеки. Особливості мистецтва ацтеків.

Під час взаємодії місцевих племен Мексики поступово виникли такі культури, як **тольтекська** та **ацтекська**. У X ст. в Мезоамериці з'явилися тольтеки, що належали до мовної сім'ї науа. У 980 р. верховний жрець Топільцін заснував місто **Толлан** або **Тулу Шікокоатлан** (мексиканський штат Ідальго), побудував храм Тлауіскальпантекутлі, вівтар у цьому храмі тримали на руках статуї 4,5 метра заввишки, храм був прикрашений колонами у вигляді змії.

В XII ст. з півночі в Мексиканську долину прийшли племена варварів-чичимеків, потім з Астлана прийшли ацтеки (вони себе назвали мешики від слова мецтлі - місяць). Поступово тольтеки, чичимеки і ацтеки стали єдиним народом. Місто **Мешика-Теночтітлан** стало столицею величезної ацтекської імперії. У місті було багато озер і каналів, тому мешканці часто пересувалися на човнах, як у **Венеції**.

Це було справжнє диво ацтекської цивілізації. Місто було розташоване на озері Тескоко (площа – 12 кв. км). Воно було побудовано за координатній сітці, розділене штучними каналами, через які були зведені мости. Місто поділялося на чотири частини та на 80 кварталів. У кожному кварталі був свій центр, храм, ринок. Місто з'єднувалося з материком дамбами, які були добре укріплені. У центрі міста, оточеному стіною, височіла чотиригранна п'ятиступінчаста піраміда **Теокаллі**, на вершині були розташовані два храми – **бога війни Уїцилопочтлі** і **бога дощу Тлалоку**. У цьому ж священному центрі знаходився круглий храм **Кецалькоатля**, майданчик для гри у м'яч і палац Монтесуми II.

Вода озера Тескоко відрізнялася солоністю, і ацтекам доводилося робити греблі, щоб відокремити прісну воду від солоної. На острови були проведені з материка **акведуки для подачі прісної води**. Існувала розвинена **система каналізації**, для чого використовувалися керамічні труби. Найбільше здивування викликали **плавучі сади (чінампи)**. Житла відрізнялися зручністю, дерев'яні двері та замки були відсутні, дверні прорізи закривалися фіранками з золотими або срібними дзвіночками.

Існувало **мистецтво виховання – тлакауапауаліцлі**. У ацтеків було два типи шкіл: тельпочкаллі і кальмекак. Всі хлопці у віці 15 років незалежно від станового стану зобов'язані були надійти до шкіл. У тельпочкаллі викладали піпільтіни, вчителя, вони давали основи письма, рахунку, ритуалу, музики, проводили іспит і відбирали найталановитіших для продовження освіти в кальмекаке. Там викладали тламатініме, мудреці, під їх керівництвом вивчалися риторика, спів, релігія, астрологія, здійснювалося тлумачення «книги доль» (тоналаматль) і «книги років» (шіуматль) тобто історії Мешиком і теночков, предків ацтеків. Ацтекам була відома **піктографічна писемність**. Вони вміли виготовляти кодекси, рисунчаті книги (тлакуілос).

Ацтеки запозичили у своїх попередників міфологічний цикл про **Кецалькоатля**. У тольтеків він швидше є культурним героєм, легендарним владикою X ст., засновником тольтекської столиці **Тула**, любителем та вчителем мистецтв, релігії, духовним наставником і моральним вождем, ворогом кривавого, що вимагав людських жертв, культу Тескатліпокі. Для тольтеків Кецалькоатль був символом мудрості **Оmeteотля**, бога-гермафродита. В Оmeteотлі виявлялись взаємодоповнюючі начала чоловічого та жіночого, пара прабатьків – **Ометекутлі** («Владика двоїстості»), батька, і **Омецухуатль** («Владичиця двоїстості»), мати. Оmeteотль – творча космічна сила, що має витoki сама в собі, принцип Всесвіту. **Це був бог, якому не приносили жертви.**

Під час правління Кецалькоатля **Тула** та її околиці були казковою країною. **Палаці для жерця-правителя побудовані з дорогоцінного каменю, срібла, різнокольорових черепашок і прекрасного пір'я.** Після того, як проти Кецалькоатля виступили три чародії, він покинув тулу, але обіцяв повернутися. Віра в його повернення драматично відбилась на долі індіанців Мексики, які прийняли Кортеса за бога.

Особливе місце у міфології та релігії ацтеків займали чотири **владики сторін світу**: Шипі-Тотека, Схід, позначався червоним кольором; Тескатліпока, Північ, співвідноситься з чорним кольором; Уїцилопочтлі, Південь, його символом був блакитний колір, і Кецалькоатль, Захід, совпадавший з білим кольором. Між іншим, європейці ототожнювалися з посланцями Кецалькоатля, сприймалися як божественні істоти, і тому їм не виявлялося опору.

Скульптура – не менш значний внесок ацтеків у скарбницю мистецтва. Храми й палаці заповнювали золотом, діамантами, рідкісним пір'ям. статуями, стіни величних будівель усередині та зовні прикрашали рельєфами та фресками. **Будівлі були орієнтовані на сторони світу.** В одному з храмів колись було зображення бога Сонця, прикрашене ланцюгом із золотих і срібних сердець. Збереглися скульптури міфологічних персонажів, жерців, священних тварин.

Важливе місце в ацтекській культурі виконував **календар**. Основний календар мав рік 260 днів, ділився на 20 періодів по 13 днів кожний, позначених певними знаками та числами. Правила ними певні боги та богині, число днів протягом року ділили на чотири великих ансамблі, по 65 днів і був пов'язаний з однією зі сторін світу. Новонародженому давали ім'я дня, коли він з'явився на світ. Воно «програмувало» певний хід життя. Таке бачення світу зафіксоване на календарному камені ацтеків. Сонячний календар включав 365 днів, 18 місяців по 20 днів, плюс 5 додаткових днів.

У 1519 р. в імперію ацтеків вторглися іспанські конкістадори на чолі з Ернаном Кортесом. У 1520 р. був узятий Мешика-Теночтітлан, останній платоани Монтесума II Шокойоцін був спалений. Так завершилася історія тольтекська-ацтекської цивілізації. Теночтітлан вщент був зруйнований конкістадорами. Не залишилося навіть уламків від цієї американської Венеції з ушавленими плаваючими садами. У руїнах віднайдено камінь Сонця (діаметром понад 3,5 м, вагою 24 т), відомий як «календар ацтеків», який відображав їхні уявлення про Всесвіт і часові цикли світобудови.

2. Досягнення цивілізації інків.

У Південній Америці найбільшою доколумбовою державою була імперія **інків** зі столицею Куско (на території сучасного Перу). Правителі інків називали себе **«синами Сонця»**. Інки належали до мовної групи кечуа і займали територію Перу, частини Чилі, Болівії, Аргентини, Колумбії і Еквадору. Створене ними держава досягла найвищого розквіту в XIV-XV ст. Офіційною назвою інкської держави було «Тауантіносую», «чотири з'єднаних сторони світу».

Завдяки своїм талантам інки побудували таку багату й досконалу столицю, що навіть іспанські завойовники були здивовані. **Куско**, захищався потужною фортецею з трьох рядів стін – Саксауман. Перший ряд стін був викладений з блоків вагою 350 тонн; було зведено 21 бастіон. Для архітектури інків характерна не лише монументальність, а й точність. Масивні кам'яні брили неправильної форми так майстерно підігнані одна до одної, між ними неможливо встромити голку.

Така майстерність вражає навіть людей, далеких від шанування «застиглої музики». Оскільки і сьогодні повторити це диво складно і навіть неможливо.

В імперії інків виключну роль відіграло золото, що виконувало в цій «золотій країні» найрізноманітніші функції, крім однієї – воно не було засобом оплати. Інки довели до високого мистецтва техніку обробки дорогоцінних металів. В святилищі Кориқанча поблизу від образу бога Сонця (Інти) зберігались округлі зображення інших богів з чистого золота, сиділи мумії померлих інків. **«Восьмим чудом світу» назвали конкістадори «Золотий Сад» у Куско**, розташований у святилищі Кориқанча. В ньому із золота і срібла були виконані дерева, кущі, квітники, латки перуанських ланів; маїсові качани були сплетені з срібною дроту; на лузі паслося стадо лам з дитинчатами, зробленими з дорогоцінних металів, і обидві дюжини таких же штучних пастухів «зривали» золоті яблука з райських дерев, зображені статні індіанські дівчата, які, як Єва в раю, зривали золоті плоди з золотих яблунь; по землі «повзали» золоті змії зі вставними очима з дорогоцінних каменів, «пурхали» золоті метелики, «сиділи» золоті жуки. Золотий сад в Куско був одним з найфантастичніших витворів, які будь-коли створювалися людьми.

Майстри інків створювали сплави з різною часткою золота в них, домішки надавали різних відтінків, кожен з яких призначався конкретному божеству: золото – Сонцю, срібло – Місяцю. Зображували богів, тварин, красиві орнаменти. **Індіанці застосовували техніку карбування, інкрустації виробів коштовним камінням.** Золото стало однією з причин загибелі цивілізації Південної Америки.

Золоте багатство Куско досягає апогею на початку XVI ст. Правитель Уайн Капака облицьовував золотом не лише стіни власних палаців та стіни храмів небесного батька – позолотою вкривалось буквально все місто. Двері споруд Куско обрамлялись золотими рамами, їх прикрашали яшмою та кольоровим мармуром. Палац Уайна Капака наповнювали зроблені з золота змії, черепахи, ящірки, на стінах пурхали золоті метелики. Під час урочистих церемоній воїні озброювались золотою зброєю. Для власної персони і для Сонця владика наказав спорудити золотий трон, який вкрили накидками з пір'я папуги.

Нині на місці, де красувалося Куско, залишилися лише уламки голих стін, іноді з рельєфними зображеннями змій. Колись тут височів **Храм Сонця**, оздоблений всередині золотом, і **Храм Місяця**, обкладений листами срібла. Як свідчать захоплені описи хроністів того часу, в одному з храмів можна було побачити золотий диск розміром з колесо, що символізував бога Сонця, золоті статуї людей на повний зріст. Стіни храму були покриті листами з чистого золота. У саду поруч з храмом все також було зроблено із золота: люди і тварини, птахи на гілках, змії з блискучими очима з коштовного каміння, квіти, на яких сиділи метелики, навіть павуки.

У Куско почалась історія Великої Імперії, тут вона і закінчилась, коли конкістадори втратили на головній площі останнього правителя інків.

Інки будували дороги, криті цеглою і з бордюрами. Головна дорога, яку іспанці назвали «Королівською», перевищувала протяжністю 5000 кілометрів. **Дороги місцями прорубувалися в скелях, місцями підіймалися на штучних віадукх.** Збереглася 13 кілометрова дамба над болотом, що була складовою частиною однієї з державних доріг. **Будувалися підвісні мости.** Найвідомішим був міст через р. Апурімак довжиною 80 метрів, на висоті 36 метрів, він був зроблений за наказом Сапа Інки Рокі в 1350 р. і протримався 500 років. Інки першими стали використовувати канатні дороги (оройя), триси плелися з волокон листя агави; кабінки для подорожніх також були плетеними.

Перуанським «дивом» вважають Мачу-Пікчу – «місто в небесах», розташоване на території сучасного Перу на вершині гірського хребта (2350 м над рівнем моря). У Старому Світі на такій висоті не будувалися навіть села. У ньому не було вулиць, пересування здійснювалося по сходах, яких налічувалося кілька сотень. Там були **інкауасі – Палац правителя, Палац принцеси, Тореон – Кругла башта, у центрі знаходився «Храм трьох вікон», сонячна обсерваторія інків, «місце, де прив'язано Сонце».** Крім цього, в Мачу – Пікчу був виявлений підземний місто, де зберігалися мумії декількох поколінь сапу інків.

Воно було покинуте до приходу іспанських завойовників, впродовж понад 400 років Мачу-Пікчу було занедбане. Нині ця пам'ятка архітектури внесена до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО і удостоєна звання Нового чуда світу.

Цивілізація інків проіснувала лише два століття, але залишила багатий спадок у різних сферах культури і мистецтва. Особливе захоплення викликають ювелірні вироби: рухомі птахи, мавпи, що танцюють, риби, що виблискують то золотом, то сріблом.

Відомо, що **інки були чудовими ткачами**. Дівчата змалечку навчались ткати вовняний одяг, збирати рослини, яких використовували як барвники. Також інки мали значні досягнення в живописі та декоративному мистецтві: створено неперевершені вироби з каменю, кістки, металу, шкіри, дерева, навіть пір'я.

Мозаїка з пір'я тропічних птахів – поширене ремесло майя, ацтеків, інків та інших етносів доколумбової Америки. Ці вироби виготовляли для вождів, жерців, акторів, танцівників, воїнів.

Посуд прикрашали орнаментами зі стилізованими природними мотивами: крилами метеликів, листям папороті. Їх зазвичай розташовували горизонтальними смугами і поєднували з геометричними візерунками. Ручки іноді виготовляли у вигляді тварин, пташиних голівок, денця робили конусними.

У корінних народів Америки була багата музична культура, про що свідчать чисельні духові і ударні інструменти: різноманітні флейти, великі і малі барабани, ідеофони. Музика індіанців мала багато жанрів, більшість з яких пов'язані з духовними практиками і ритуалами.

У інків було два типи **письма**: кіпу, призначене для передачі адміністративно-економічної інформації, і кілька – для передачі традицій і ритуалу, перший тип письма був «вузликовим», використовувалися шнури різної довжини і різного кольору, на яких зав'язувалися десятки видів вузлів, другий тип письма – «рисунчаті». Відомо, що один з самих прославлених правителів інків, Пачакуті, реформатор, філософ і поет, **наказав створити мальовану історію свого народу; полотна були вставлені в позолочені рами і поміщені в спеціально побудованому палаці – Пукінканча, який був унікальним архівом і бібліотекою.**

Велика увага приділялася освіті і наукам. У Куско в середині XV ст. була відкрита вища школа – ячауасі, перший університет Стародавньої Америки. Там викладали видатні вчені, амаута. Викладали ораторське мистецтво, ритуали, право, астрономію, музику. Існували особливі школи для дівчат – акля-уасі («будинки наречених Сонця»). У них відбирали з усього царства найкрасивіших і навчали жіночим мистецтвам.

Інкська цивілізація проіснувала до 20-х р. XVI ст., до завоювання іспанським конкістадором Франсиско Пісарро.

Для культур доколумбової Америки характерна спорідненість мистецьких досягнень, оскільки у них не було можливості запозичень ззовні. Схожість виявляється в плануванні міст: парадний центр з грандіозними храмами на вершинах пірамід, внутрішні і зовнішні стіни яких густо покривали (часом суцільно) покривали рельєфами або золотими листами, розписували яскравими фарбами. У скульптурах (статуях, статуетках) зображували міфологічних персонажів, людей, птахів, тварин, історичні події. Спільність індіанських культур простежується у своєрідній орнаментиці: ламані і хвилясті лінії, меандр (символізує плин часу), стилізовані фігурки людей, птахів, тварин.

Елементи культури доколумбової Америки органічно вплелися в мистецтво країн Латинської Америки, їх використовують архітектори та скульптори, художники та письменники, поети та композитори. У їхній творчості, що являє собою сплав індіанських та європейських культурних традицій відчувається колорит різних культур доколумбової Америки.

Питання для самоперевірки

1. Правителі якого племені називали себе «синами Сонця»?
2. Столицею якої цивілізації було місто Куско?
3. Що таке кіпу?
4. Що уособлювали срібло та золото у народів Мезоамерики?
5. Що стало символом цивілізації ольмеків?